

УДК 343.98.343.23

Барабаш О. О. ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

DOI:10.31733/2078-3566-2018-3-12-16

ПРАВОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано основні засоби стимулювання позитивної поведінки людини. Наголошено, що право зацікавлює за допомогою стимулів корисні для суспільства вчинки, створює передумови для найбільш повного задоволення інтересів суб'єктів. Правові стимули сприяють задоволенню інтересів особистості, відкриваючи широкий спектр для її активності.

Ключові слова: юридично значуща поведінка, правопорядок, законність, правові засоби, правовий вплив, правові стимули, правові заохочення, правосвідомість.

Постановка проблеми. Повноцінна розбудова України як демократичної правової держави неможлива без всебічного утвердження таких основоположних принципів як верховенство права і правозаконність, результатом дії яких є забезпечення панування у державі й суспільстві режиму правопорядку. З огляду на це, основними завданнями державної діяльності в сучасній Україні є забезпечення законності і якості здійснення державної влади; захист прав та свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб; виявлення і припинення правопорушень; притягнення винних до юридичної відповідальності; заохочення соціально корисної поведінки; боротьба з корупцією; забезпечення правопорядку, в тому числі громадського порядку і громадської безпеки [1, с. 202].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Основою цієї статті послугував теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, серед яких варто виокремити ідеї О. Балинської, С. Башук, А. Гончарука, Г. Зубка, С. Капітанської, Ю. Козенко, О. Омельчука, О. Парути, Л. Петрової, Т. Подорожної, І. Полонки, Т. Полянського, Г. Свириденко, О. Стовби, А. Токарської, О. Ткалі.

Проте слід констатувати, що в сучасній юридичній науці обмаль наукових праць, у яких було б комплексно досліджено основні засоби стимулювання позитивної поведінки людини та передумови для найбільш повного задоволення її інтересів з погляду широкого спектра для її активності. З огляду на це, у статті запропоновано сучасну авторську концепцію цілісного підходу до трактування юридичних засобів як форми правового впливу на позитивну поведінку людини з огляду на її стимулювання. Це і стало основною метою заявленої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Втілення розпоряджень правових норм у реальну позитивну поведінку колективних й індивідуальних суб'єктів є необхідною умовою стабільності та порядку в суспільстві, розвитку соціальних інститутів і відносин. Ось чому позитивна поведінка стимулюється державою за допомогою правових засобів. Як зауважує Т. Подорожна, проблема правових засобів, за допомогою яких можуть досягатися цілі правового регулювання, є вирішальними елементами у встановленні його результативності, оскільки доцільно вибрані і випробувані на практиці правові засоби – запорука високої ефективності права. На її думку, юридичні засоби охоплюють широке коло правових явищ, зокрема норми і принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні дозволи, обов'язки і заборони,

пільги, заходи заохочення, заходи примусу, акти реалізації прав та обов'язків тощо. Поєднання цих засобів і методів та їх застосування у правових режимах, методах правового регулювання надає специфіки галузям й інститутам права, відображаючи особливий порядок організації конкретних суспільних відносин, що дозволяє більш гнучко і диференційовано їх урегулювати. Таке особливе поєднання характерне для всієї системи права [1, с. 272–273].

Право зацікавлює за допомогою стимулів корисні для суспільства вчинки, створює передумови для найбільш повного задоволення інтересів суб'єктів. Правові стимули сприяють задоволенню інтересів особистості, відкриваючи широкий спектр для її активності.

Вольові вчинки людини завжди відносно самостійні, оскільки їх основою є соціальне регулювання, важливе місце в системі якого належить нормативному регулюванню. Соціальна норма регулює і контролює соціальну поведінку людей та встановлює порядок і межі здійснення певних дій. За допомогою соціальних норм суспільство формує, оцінює, підтримує, захищає, відтворює необхідний даному суспільству тип поведінки людини [2, с. 78].

Нормативне регулювання поведінки людини є програмою позитивних дій, відіграє роль своєрідних засобів регулювання варіантів поведінки. Це пов'язано з тим, що право в дії – це поведінка людей, що відповідає вимогам права і є правомірною. Право, як чинник соціальної практики, специфічна регулятивна система, виступає особливою складовою для суспільства, об'єднуючи його індивідів в єдиний соціальний простір задля злагодженості, гармонійності та стійкості. Право завжди може проявитися в належній поведінці людини та є засобом дисциплінованості, завдяки чому поведінка членів суспільства стає прийнятною в цьому суспільстві.

Право не є механічною системою правил, а здійснює свій вплив через виконання чи невиконання своїх норм. Саме члени суспільства свідомо сприймають правові принципи та ідеї, діючи правомірно чи неправомірно і тим самим виконуючи свої права та обов'язки.

Традиційно правовий вплив здійснюється у двох формах:

- активній, яка передбачає пряме використання засобів загальноюправничого характеру та правової охорони в межах суспільного життя членів тієї чи іншої спільноти. Мета активної форми правового впливу виявляється у поліпшенні й оптимізації наявних суспільних відносин, а також в усуненні порушень закону та правопорядку;

- пасивній, що зумовлює опосередкований правовий вплив на членів суспільного життя. За наявності такої умови, факту безпосереднього втручання права в суспільні відносини не відбувається, але сам факт його існування та буття відіграє роль певного фактора, який спонукає конкретну особу зокрема та суспільство в цілому діяти згідно з текстурально фіксованими приписами, а також не вдаватися до дій протиправного характеру.

Метою пасивної форми правового впливу є підтримання, розвиток та збереження усталеного на певному етапі суспільного розвитку порядку, профілактика та запобігання правопорушень.

Правовий вплив – це аксіологічна дія на суспільні відносини системи загальноюправничих засобів: правових принципів, правосвідомості й правової культури, що спрямована на організацію усвідомленої соціально значущої поведінки особи [3, с. 82].

На думку О. Ф. Скакун, правовий вплив – це взятий в єдності та різноманітті процес впливу права на суспільне життя, свідомість і поведінку людей за допомогою правових та неправових засобів [4, с. 364].

В. І. Гойман включає правовий вплив до структури змісту дії права та розглядає його як загальноідеологічний та спеціально-юридичний вплив з метою встановлення режиму правового функціонування [5, с. 80].

На переконання В. П. Малахова, правовий вплив може розглядатися в таких аспектах:

- як психологічна складова дії права (врахування психологічних механізмів поведінки людини, сприйняття тих чи інших закономірностей правового регулювання і впливу);

- як ціннісно-орієнтаційний механізм дії права (забезпечення реалізації та охорони найважливіших для людини та суспільства цінностей) [6, с. 267].

Вітчизняні науковці-юристи наголошують на одній із сторін основної функції права, а саме здатності здійснювати реальний вплив на діяльність та поведінку людей і через неї сприяти прогресивним змінам у суспільстві. У цьому розумінні дія права характеризує рух сутності права [7, с. 335]. З огляду на це, право впливає на поведінку людини через інформаційний, ціннісний, стимулювальний, примусовий та інші чинники.

Як зауважує О. Балинська, вплив права на поведінку людини через інформацію відбувається у межах пізнавальної діяльності. Це пов'язано з тим, що право є одним із видів соціальної інформації, під якою розуміють певні знання про соціальну форму суспільного життя [8, с. 108].

У контексті взаємодії аксіології та права проявляється ціннісний аспект впливу права на поведінку людини, що зумовлено особливостями її переконання, світоглядними орієнтаціями та настановами, а також почуттями та емоціями. Важливо підкреслити, що саме цінність вказує на стратегічну тактику поведінки людини. Ціннісні складові цієї поведінки формують правову і моральну свідомість, стають невід'ємною частиною психології людини. З іншого боку, юридичні цінності безпосередньо впливають на потреби та інтереси людини, а також диктують вибір засобів здійснення її дій [9, с. 84]. Таким чином, можна зауважити, що одним із загальною-ридричних засобів правового впливу на поведінку особи є правосвідомість.

На формування юридично значущої поведінки безпосередній вплив мають правові настанови, які є станом готовності, схильності суб'єкта до певної правової активності в тій чи іншій правовій ситуації. Правова настанова має складну структуру та включає емоційні, раціональні та поведінкові складові. Настанови в тій чи іншій мірі вказують на певний варіант поведінки, який базується на знаннях і почуттях та проявляється у стереотипних реакціях. Вони характеризують вміння й навички ефективної реалізації норм права, правову активність, індивідуальний стиль поведінки і тим самим розкривають правовий потенціал поведінки людини [10, с. 241].

Ціннісні настанови репрезентують переконання людини при їх об'єктивації в реальній поведінці. Крім того, саме якісний рівень ціннісної орієнтації, будучи показником її зрілості, формують такі переконання. Вони виступають стійкою системою цінностей, орієнтованою на соціальну сферу поведінки у межах складної взаємодії соціальних систем. Такі настанови спрямовують поведінку людини, визначають її життєву позицію і характеризують змістовну складову ціннісних орієнтацій [11, с. 91].

Важливою видається й правова орієнтація, яка є системою цінностей людини чи об'єднання людей, які безпосередньо формують план її дій та програму діяльності в юридично значущих ситуаціях. Таким чином, регулятивна функція правосвідомості пов'язана з правовими настановами і орієнтаціями, що синтезують і стабілізують інші джерела правової активності. Тому, як слушно зауважують вчені, основним способом формування правомірної поведінки є впевненість у необхідності дотримання закону з огляду на рівень правової свідомості [12, с. 77].

Важливо підкреслити, що правова свідомість впливає на поведінку особи за допомогою певних функцій, серед яких вчені виокремлюють:

- пізнавальну, що спрямована на пізнання правової дійсності і, як наслідок, формування правових знань;
- оцінну, за допомогою якої дається оцінка конкретним життєвим обставинам як юридично значущим;
- регулятивну, що здійснює безпосередній вплив на поведінку людини, на суспільні відносини через правові знання, оцінки, почуття, мотиви і настанови [13, с. 463].

Можливості ефективного впливу права на суспільні відносини настільки великі, що право має здатність самореалізовуватися в масових діях, правомірній поведінці, діяльності людей. І чим адекватніше право втілює в собі об'єктивні закономірності соціального розвитку, суспільну волю, інтереси, потреби і цілі, то тим більша й ефективніша така його здатність.

Способи впливу права на правомірну і соціально активну поведінку можуть бути диференційовані за різними підставами. У концепції соціальної дії права таке виокремлення відбувається на основі органічного поєднання її правового та соціологічного аспектів, які дають змогу подати ці способи як такі: визначення на пряму по-

ведінки в законах та інших актах як соціально корисної мети; заохочення правом соціально корисних взірців поведінки; формування високого престижу права, тобто визнання високих соціальних якостей права; збіг інтенційної позиції закону і громадянина, а відтак узгодження своїх дій із пропонованими взірцями; правова освіта, правове виховання членів суспільства.

Поведінку людини за ступенем її необхідності з погляду суспільства можна поділити на бажану та небажану. Визначення напряму лінії поведінки людини залежить від двох взаємопов'язаних чинників:

- внутрішнього середовища людини (її характеру, бажань, моральних переконань тощо);

- впливу зовнішнього середовища (взаємодії з іншими людьми, ефективності діяльності правової системи в державі, загального стану правопорядку тощо).

Проте, вважаємо, що важливим аспектом правової поведінки є певні стимули. Стимули в праві дозволяють впливати не лише на інтелект та емоції людини, а й на її волю. Саме забезпечення та захист правомірної поведінки здійснюється за допомогою стимулювальної дії права, яка виражається в юридичному визнанні та матеріальному й моральному заохоченні.

Висновки. Поведінка людини – це вияв цілеспрямованої активності соціального суб'єкта, спрямований на практичну взаємодію з навколишнім середовищем задля підтримання свого існування. Людина завжди характеризується складністю своєї поведінки. Така поведінка визначається не лише внутрішніми переконаннями та свідомістю людини. На її прояви впливають також багато інших чинників, які часто не залежать від людини. Також поведінка людини – це результат багаторічних впливів на неї різноманітних виховних чинників, сімейної ситуації тощо. Визначення факторів, що впливають на поведінку людини, є необхідним для запобігання девіацій та формування правомірності поведінки громадян. Тому з метою якісного та кількісного збільшення проявів бажаної для суспільства поведінки в праві передбачені різні правові засоби її забезпечення та стимулювання, основними серед яких є зобов'язання, заохочення та дозвіл бажаної для суспільства поведінки.

Бібліографічні посилання

1. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
2. Оксамытний В.В. Правомерное поведение личности (теоретические и методологические проблемы): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Киев, 1990. 374 с.
3. Козенко Ю.О. Правова поведінка особи: аксіологічно-нормативна детермінація: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2012. 193 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
5. Гойман В. И. Формирование правовой активности личности. Москва, 1988. 145 с.
6. Малахов В. П., Горшенева И. А., Иванов А. А. Теория государства и права: учеб. пособие. Москва, 2009. 447 с.
7. Шемшученко Ю. С. Дія права: інтегративний аспект: монографія. Київ: Юрид. думка, 2010. 360 с.
8. Балинська О. М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід: монографія. Львів: ПАІС, 2008. 212 с.
9. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология. Москва: Наука, 1982. 287 с.
10. Надирашвили Ш. А. Установка и деятельность. Тбилиси: Ин-т психологии им. Д. Н. Уznaдзе, 1987. 309 с.
11. Шайхова Х. Л. Структура и способы регуляции нравственных отношений. *Вопросы философии*. 1985. № 1. С. 89–93.
12. Максимова И. М. Правосознание как источник правового поведения личности: дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2005. 181 с.
13. Большая юридическая энциклопедия: самое полное современное издание: более 2000 юрид. терминов и понятий. Сост.: В. В. Аванесян [и др.]. Москва: Эксмо, 2008. 960 с.

Надійшла до редакції 23.08.2018

SUMMARY

Barabash O. O. Main means of stimulating positive human behavior: general theoretical aspect. The article deals with the main means of stimulating positive human behavior. It is noted that positive behavior is stimulated by the state through legal means. The problem of legal means by which the objectives of legal regulation can be achieved is decisive elements in the establishment of its effectiveness, since it is advisable to select and test legal means in practice – a guarantee of the high effective-

ness of law. Legal means include a wide range of legal phenomena, in particular, the norms and principles of law, law enforcement acts, contracts, legal facts, subjective rights, legal permissions, obligations and prohibitions, privileges, incentive measures, coercive measures, acts of exercising rights and obligations, etc. The combination of these means and methods and their application in legal regimes, methods of legal regulation give specifics to branches and institutions of law, reflecting the special order of organization of specific social relations, which allows them to be more flexible and differentiated in regulation. Such a special combination is typical of the whole system of law. It is pointed out that law is interested in using incentives that are useful for society, creates the preconditions for the most complete satisfaction of the interests of the subjects. Legal incentives contribute to satisfying the interests of the individual, revealing a wide range for his/her activity.

Keywords: *legally meaningful behavior, law and order, legality, legal means, legal influence, legal incentives, legal encouragement, legal awareness.*

УДК 342.7:341.231.14

Пайда Ю.Ю. ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

DOI:10.31733/2078-3566-2018-3-16-20

ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Здійснено аналіз наукових публікацій вітчизняних та закордонних дослідників, в яких розглянуто різні підходи вивчення такого явища як «юридичні засоби захисту прав людини». Наведено бачення авторів, що досліджували питання захисту прав людини стосовно гарантій їх захисту.

Звернуто увагу на визначення такої юридичної категорії, як правове регулювання. Наведено взаємозв'язок правового регулювання з такою юридичною категорією, як правові засоби, здійснено їх характеристику. Також наведено особливості природи юридичних засобів.

Ключові слова: *права людини, права, свободи, гарантії, засоби, юридичні засоби, юридичні засоби захисту прав людини.*

Постановка проблеми. Права людини, що гарантовані Конституціями та міжнародними угодами країн, обов'язково мають бути реалізовані. Один із засобів реалізації прав людини полягає у тому, що їх можна захистити у випадку порушення. Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем сьогодення. В останні роки це питання є предметом серйозного наукового аналізу. Розвивати і зміцнювати демократичну державу неможливо без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод.

Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина Конституція і законодавство передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав. Можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод і система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи, утворюють юридичний механізм захисту прав людини [1]. Тому дослідження особливостей юридичних засобів захисту прав людини є нагальною проблематикою сьогодення, оскільки їх вдосконалення і приведення у відповідність до міжнародних стандартів потребує ґрунтовного аналізу означеного питання.

Аналіз досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Про-